

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.35>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК

Кметик-Подубінська Х.І.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри інтелектуальної власності,**інформаційного та корпоративного права**Львівського національного університету імені Івана Франка,**ORCID: 0000-0002-6572-7134*

Кметик-Подубінська Х.І. Методологічні аспекти дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик.

Стаття присвячена аналізу методологічних аспектів дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик.

Визначено необхідність виокремлення та обґрунтування найбільш застосовних для дослідження методів. Наголошено на тому, що методологія наукового дослідження постає певним «зводом законів» наукового пізнання, що складається з двох блоків методологічних знань - теоретико-світоглядних концепцій та системи методів пізнання різного рівня.

На основі аналізу доктринальних джерел автором прослідковано розуміння змісту поняття методології права та методу як інструменту дослідження. Констатовано важливість визначення методів наукового дослідження як одного із першочергових теоретико-прикладних завдань.

Прослідковано вплив на вибір методів наукового дослідження (як загальнонаукових, так і спеціально-наукових) предмета дослідження (для визначення частки прийомів у межах методу) та особливостей об'єкта (для визначення кола прийомів у межах методу).

У статті з'ясовано можливості загальнонаукових методів дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик, зокрема методів загальної логіки, такі як аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування та узагальнення, а також класифікація. Автором розглянуто найбільш застосовні для дослідження історико-правовий, порівняльно-правовий (компаративний), герменевтичний (герменевтико-правовий) та формально-догматичний (юридичний) методи.

Автором зроблено висновок про те, що важливим фактором успішності сучасних правових досліджень є використання дієвого методологічного інструментарію, від якого залежить якість наукових результатів, їх достовірність і практична значущість. У сукупності аналізовані методи роблять можливим комплексне теоретико-мето-

дологічне дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик. Обрана методологія визначає дослідницьку стратегію, систему застосовних методів, а також їхнє значення та розподіл ролей в отриманні та обробці матеріалів дослідження.

Ключові слова: метод, методологія, інформація, інформаційне суспільство, право на доступ до інформації, комунікація, комунікативні практики.

Kmetyk-Podubinska K.I. Methodological aspects of the study of the right to access to information in the context of modern communicative practices.

The article is devoted to the analysis of methodological aspects of the study of the right to access to information in the context of modern communicative practices.

The necessity of identifying and substantiating the most applicable methods for research is determined. It is emphasized that the methodology of scientific research appears as a certain «code of laws» of scientific knowledge, which consists of two blocks of methodological knowledge - theoretical and worldview concepts and a system of methods of knowledge of different levels.

Based on the analysis of doctrinal sources, the author followed the understanding of the concept of legal methodology, method as a research tool. The importance of determining the methods of scientific research as one of the primary theoretical and applied tasks has been established.

The influence on the choice of scientific research methods (both general scientific and special scientific) of the subject of research (to determine the share of techniques within the method) and features of the object (to determine the range of techniques within the method) was monitored.

The article clarifies the possibilities of general scientific methods of researching the right to access to information in the context of modern communicative practices, in particular methods of general logic, such as analysis and synthesis, deduction and induction, abstraction and

generalization, as well as classification. The author considered the most applicable historical-legal, comparative-legal (comparative), hermeneutic (hermeneutic-legal) and formal-dogmatic (legal) methods for research.

The author concluded that an important factor in the success of modern legal research is the use of an effective methodological toolkit, which depends on the quality of scientific results, their reliability and practical significance. Collectively, the analyzed methods make possible a comprehensive theoretical and methodological study of the right to access to information in the context of modern communication practices. The chosen methodology determines the research strategy, the system of applicable methods, as well as their importance and distribution of roles in obtaining and processing research materials.

Key words: method, methodology, information, information society, right to access to information, communication, communicative practices.

Постановка проблеми. Побудова цілісного теоретико-прикладного дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик вимагає окреслення його методологічних аспектів.

У системному осмисленні правових категорій методологія виконує ряд важливих функцій, зокрема: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [12, с. 35]. Тому, послуговуючись значним арсеналом методів сучасної юридичної науки, вважаємо за необхідне виокремити та обґрунтувати найбільш застосовні для даного дослідження.

Стан опрацювання проблематики. Питання інформації як універсального ресурсу інформаційного суспільства та права на доступ до інформації присвячено чимало праць вчених у різних сферах знань. Однак, незважаючи на широку популярність означеної проблематики, питання методології її дослідження досі залишається поза увагою вчених. Загальній методології правових досліджень присвячені роботи та окремі публікації В.Д. Бабкіна, М.С. Кельмана, В.В. Копча, Г.Ю. Лук'янової, Л.А. Луць, Ю.М. Оборотова, П.М. Рабіновича, В.М. Селіванова, Ю.С. Шемшученка та інших. Позаяк, науковий синтез вихідного матеріалу дозволяє здійснити спробу

власного дослідження методології вивчення права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик.

Метою статті є аналіз методологічних аспектів дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблем методології дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик потребує, насамперед, розуміння змісту поняття методології права. Під методологією зазвичай розуміють сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою в науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо [10, с. 136-137]. При цьому, на думку науковців, методологію не можна розглядати суто як науково-дослідницький інструментарій. Методологія – це, перш за все, теоретичне уявлення про саме явище й про можливості його вивчення з метою практичного вдосконалення, без чого ніяке практичне вдосконалення соціальної практики не має сенсу, а реформування буде щонайменше неефективним, якщо не шкідливим [12, с. 35]. У цьому сенсі методологія постає не простим поєднанням компонентів, а певним «зводом законів» наукового пізнання, що складається з двох блоків методологічних знань – теоретико-світоглядних концепцій та системи методів пізнання різного рівня.

Метод в літературі визначається як раціональна система прийомів, правил, дій, процедура пізнавальної діяльності, що застосовується для вирішення певного наукового завдання. Це інструмент дослідження, що вказує на те, в який спосіб було зібрано та отримано певні дані, в той час як методологія є підтвердженням необхідності та доцільності застосування певних методів [14, с. 28]. Тому визначення методів дослідження є одним із першочергових завдань.

На вибір методів наукового дослідження (як загальнонаукових, так і спеціально-наукових), впливають, насамперед, предмет дослідження (визначає частку прийомів у межах відповідного методу), а також особливості об'єкта дослідження (визначають коло прийомів у межах певного методу).

Загальнонаукові методи, як зазначає Л.А. Луць, дозволяють розкрити єдність і багатоманітність становлення та існування різних правових систем, фіксують їх загальні закономірності, тенденції розвитку. Цей рівень методології визначається застосуванням діалектичної та формальної логіки, структурно-функціонального, генетич-

ного аналізу, моделювання, типологізації тощо. Загальнонаукові методи визначають дієвість специфічно-правових методів [13].

Серед загальнонаукових методів дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик слід виділити, насамперед, *методи загальної логіки*, такі як аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування та узагальнення, а також класифікація.

Використання методів *аналізу і синтезу* дозволяє поділити зміст досліджуваної категорії на складові частини для виявлення її структурних елементів та зв'язків між ними, і навпаки - об'єднати частини для вивчення права на доступ до інформації як єдиного цілого. Попереднє перетворення кожної частини на ціле, як зазначає М. С. Кельман, відкриває нові можливості для проведення аналізу в усій глибині досліджуваного явища або норми зокрема. Синтез сприяє встановленню обсягу змісту юридичного інституту і, водночас відкриває внутрішній класифікаційний зв'язок усього інституту [7]. Аналіз повинен переплітатися з синтезом, тобто співвідносити аналізовану частину із цілим, установлювати її місце в цьому цілому, для чого потрібно дослідити частини в їх сутності як складові цілого [16, с. 22].

Дедукція та індукція (методи, внаслідок використання яких формуються дедуктивні та індуктивні умовиводи) застосовуються при формулюванні поняття «право на доступ до інформації», «комунікативні практики» та наукових пропозицій щодо вдосконалення правових поглядів на їх природу. Незважаючи на нерозривний зв'язок дедукції та індукції у процесі пізнання, на певному рівні дослідження одна з них переважає. Так, під час узагальнення емпіричного матеріалу й висуванні гіпотези провідною є індукція. Проте, у теоретичному пізнанні важлива насамперед дедукція, що дозволяє логічно впорядкувати дані й побудувати теорію, яка ґрунтується на логіці їх взаємодії. За допомогою дедукції власне і завершують дослідження [16, с. 24].

Метод *абстрагування*, в процесі використання якого відбувається мисленнєве відволікання від ряду властивостей і відносин досліджуваного явища, з одночасним виділенням властивостей (насамперед, істотних, загальних) [16, с. 23], використовується для виділення сутнісних ознак права на доступ до інформації. Дослідницьке значення цього методу полягає у тому, що право на доступ до інформації, його зміст та природа розглядаються в чистому вигляді, без прив'язки до несуттєвих ознак. Кореспондуючий йому метод *узагальнення* дозволяє не просто виділити і синтезувати схожі ознаки, а проникнути в сутність досліджуваної категорії: роздивитися, за словами науковців, єдине в багатоманітному, закономірне у випадковому. Гносеологічною основою узагальнення є категорії загального та

єдиного. Загальне відображає схожі, повторювані риси та ознаки, які належать кільком єдиному явищам чи всім предметам певного класу, а єдине – виражає специфіку, своєрідність явища (чи групи явищ однакової якості), його відмінність від інших [16, с. 23-24].

З огляду на те, що вказані методи є невід'ємними та взаємодоповнюючими, у процесі наукового дослідження вони повинні застосовуватися паралельно.

У ході дослідження права на доступ до інформації ефективним є застосування *методу наукової класифікації*. Класифікація (від латинського *classis* - розряд, і *fasio* – роблю) передбачає розміщення предметів за класами на підставі схожості цих предметів у середині класу і їх відмінності від предметів інших класів [1, с. 20]. Цей метод полягає у здійсненні систематичного поділу досліджуваних категорій на підставі загальної ознаки за принципами співмірності, єдності критерію, взаємовиключності членів поділу та його неперервності. Завдяки методу наукової класифікації можна виокремити основні риси, типи та функції комунікативних практик, принципи соціально-правової комунікації та доступу до інформації, дати класифікаційні характеристики іншим категоріям.

До загальнонаукової методології слід також віднести *системний та структурно-функціональний* методи, застосування яких потребує кожен об'єкт дослідження. Нерідко системний метод трактують як підхід, в межах якого застосовується структурно-функціональний метод [6, с. 5-13]. Системний аналіз, на думку науковців, є найпродуктивнішим дослідницьким методом [12, с. 39], який визначає правову нормативність як системне явище соціальної дійсності, яка проявляється через нормативно-правові приписи [9, с. 55-56]. Спираючись на категорії «система», «структура», «функція», «ціле», «елемент», «зв'язок», зазначені методи використовуються при дослідженні права на доступ до інформації як цілого з узгодженим функціонуванням усіх частин, встановлення його елементів, складових частин, їх властивостей, функціональності, взаємодії та можливості зміни елементів, а також виявлення нових властивостей цілого.

Дослідження права на доступ до інформації, як і будь-яке наукове дослідження, потребує аналізу та уточнення понятійно-категоріального апарату. Вирішити це завдання допомагає *метод термінологічного аналізу*. Термін (від грецького *terma* - кінець, межа) – це слово або словосполучення, яке є органічним (системним чи поза-системним) елементом термінологічного реєстру і позначає певне поняття у тій чи іншій галузі людської діяльності [4, с. 58]. Зазначений метод передбачає аналіз термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу

понять, встановлення їх взаємозв'язку, а також їх місця в понятійному апараті. Необхідними умовами раціонального використання термінології є її єдність, загальновизнаність та стійкість. Цей метод застосовується для з'ясування змісту та співвідношення термінів «інформація», «інформаційне суспільство», «комунікація», «комунікативні практики», історичної зміни їх лексичного значення, з'ясування загальної семантики понять і категорій, використовуваних у дослідженні права на доступ до інформації.

Важливе значення у дослідженні має *статистичний метод* («вірогідно статистичний» метод), який полягає в дослідженні кількісних змін у державно-правовому середовищі та в обробці результатів відповідних спостережень для наукових і практичних цілей. Результатом використання цього методу є статистичне узагальнення. Статистика на основі кількісних даних дозволяє отримати безперечні докази наявності або відсутності зв'язків між аналізованими правовими явищами, провести аналіз факторів, що впливають на це правове явище [5, с. 456-459]. Зазначений метод допомагає виявити стан забезпечення міжнародних стандартів права на доступ до інформації, ефективність правових механізмів функціонування комунікативних практик та права на доступ до інформації в них за певних конкретно історичних та соціально-політичних умов, визначити ступінь їхнього впливу на суспільні відносини та державотворчі процеси, а також виявити тенденції їх розвитку.

У процесі наукового дослідження права на доступ до інформації та за його результатами існує необхідність у використанні *методів моделювання та прогнозування*. Метод моделювання можна визначити як метод пізнання, в процесі якого використовується допоміжний об'єкт – правова модель, а об'єкт, який моделюється в результаті такої мисленнєвої діяльності, відповідно, – правовий прототип чи оригінал. Правова модель становить певну юридичну проекцію суспільного розвитку, фіксує теперішнє і разом з тим є орієнтиром на майбутнє. Значущість правового моделювання та прогнозування виявляється у двох аспектах - у взаємовпливі правової моделі (як моделі законодавства, так і правозастосування), політичної ситуації та економічних умов та в інструментальному характері правової моделі, що допомагає побудові логічного і несуперечливого законодавства [8, с. 214]. Створення ідеальної моделі інформаційного суспільства та права на доступ до інформації дає змогу скласти науково-обґрунтований прогноз їх майбутнього розвитку, визначити тенденції розвитку та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання права на доступ до інформації, сформулювати дієві рекомендації щодо вдосконалення відповідних механізмів функціонування комунікативних практик.

Щодо спеціально-наукових, спеціально-юридичних чи, як їх ще називають, філософсько-правових методів, то найбільш застосовними для дослідження права на доступ до інформації видаються історико-правовий, порівняльно-правовий (компаративний), герменевтичний (герменевтико-правовий) та формально-догматичний (юридичний) методи.

З позицій історичного наукового підходу необхідним при дослідженні права на доступ до інформації є використання *історико-правового методу*. У його межах застосовується *метод періодизації* (дозволяє розглянути право на доступ до інформації та комунікативні практики у прив'язці до певних історичних періодів) та *проблемно-хронологічний метод* (дозволяє з'ясувати історичні передумови і закономірності розвитку інформаційного суспільства та права на доступ до інформації). На думку В. Д. Бабкіна, глибоке і всебічне дослідження історико-правових процесів, з'ясування їх сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності можливе лише в умовах використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію [3, с. 21]. Таким чином досліджується процес виникнення, становлення і розвитку права на доступ до інформації у хронологічній послідовності, простежується еволюція підходів до розуміння поняття «інформація», «комунікація», «комунікативні практики» в світлі різних концептуальних підходів до розуміння інформаційного суспільства, аналізується генеза правового закріплення та забезпечення доступу до інформації від найдавніших часів до розвитку сучасного цифрового інформаційного простору.

Суттєвим доповненням потенціалу методу правового моделювання є *порівняльно-правовий (компаративний) метод*. Основним логічним прийомом в межах цього методу є порівняння. Динамічність і гнучкість інструментів порівняльно-правового методу вказують на великий потенціал у формуванні і становленні альтернативних підходів до дослідження конституційно-правових явищ, заснованих як на синтезі наявних підходів, так і на абсолютно нових ідеях і міждисциплінарних зв'язках. Зазначений метод дозволяє виявити схожість і відмінність між явищами, визначити їхні зв'язки між собою та з іншими явищами, загальне й особливе в їхньому розвитку, сприяє встановленню закономірностей шляхом порівняння об'єктів в різний час, порівняння їх властивостей у минулому з тими ж властивостями у нинішньому стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку [18, с. 157]. Порівняльно-правовий аналіз застосовується як для порівняння права на доступ до інформації в його розвитку в різні періоди часу (в діахронічній формі), так і для одночасного порівняння у певному проміжку часу (в синхронічній формі). Використання

порівняльно-правового методу є необхідним при вивченні історіографії проблеми, генези правового закріплення та забезпечення доступу до інформації, а також міжнародних стандартів права на доступ до інформації.

Надзвичайно важливим є застосування *герменевтичного методу (методу юридичного тлумачення)*, що становить сукупність прийомів і засобів тлумачення змісту правових категорій, понять, явищ. Герменевтичній юриспруденції відомі такі засоби тлумачення, як граматичне, логічне, історичне (в останньому застосовується поняття «сенса чи дух закону»). Поширеним є засіб тлумачення, який називається «нейтралізацією спеціальних норм шляхом посилання на загальні формули, що містяться в законі» [17, с. 48]. У межах цього методу дослідження повинно здійснюватися за принципом «герменевтичного кола», відповідно до якого для розуміння цілого необхідно мати знання про його частини, а для розуміння частин необхідно розуміти зміст цілого. Таким чином юридична герменевтика забезпечує тлумачення змісту права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик на основі розуміння основних правових цінностей і принципів.

Органічно властивим та необхідним для даного дослідження спеціально-науковим методом є *формально-догматичний (юридичний) метод* [2, с. 51-52]. Його суть полягає в інтерпретації правових документів, формально-юридичному аналізі догми права, характеристиці засобів і прийомів техніки юриспруденції. Особливістю цього методу є зосередження уваги на логічному опрацюванні правових норм. Формально-догматичний метод становить обов'язковий, необхідний ступінь у науковому пізнанні права, бо допомагає описати, узагальнити, класифікувати, систематизувати, передати одержане знання ясним, цілком визначеним способом [11, с. 79]. Аналізуючи правове регулювання доступу до інформації в сучасних комунікативних практиках, важливим є аналіз юридичної термінології, засобів юридичного вираження волі законодавця, з'ясування дійсного змісту норм законодавства. В результаті ми отримуємо дані, без яких неможливе повне наукове освоєння досліджуваної проблематики права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик.

Висновки. Важливим фактором успішності сучасних правових досліджень є використання дієвого методологічного інструментарію, від якого залежить якість наукових результатів, їх достовірність і практична значущість. Власне тому наукове дослідження повинно ґрунтуватися на трьох методологічних постулатах: об'єктивної зумовленості обраних методів дослідження його предметом; необхідності встановлення єдиної істини, що перевіряється об'єктивним критерієм;

евристичними можливостями використовуваних підходів та методів [15, с. 41].

У сукупності усі аналізовані методи наукового пізнання роблять можливим здійснення комплексного теоретико-методологічного дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик. Обрана методологія ілюструє загальну дослідницьку стратегію, визначає систему застосованих методів, а також їхнє значення та розподіл ролей в отриманні та обробці матеріалів дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 18. С. 19-24.
2. Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина I. Актуальні проблеми теорії держави: Навчальний посібник / С.М. Тимченко, С.К. Бостан, С.М. Легуша, Н.М. Пархоменко, Т.О. Пікуля, Н.В. Пронюк. К.: КНТ, 2007. 288 с.
3. Бабкін В.Д. Методологія історико-правового пізнання. Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 15-16 трав. 2014 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 20-29.
4. Вакуленко М.О. Термін і термінологія: основні положення та методи дослідження. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Випуск 25. 2010. С. 52-68.
5. Данильян О.Г. Методи правового дослідження. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2017. Т. 2: Філософія права / Редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін. С. 456-459.
6. Дзьобань О.П., Яроцький В.Л. Соціологічний та аксіологічний напрямки сучасних правових досліджень: загальне бачення. *Інформація і право*. № 1(24)/2018. С. 5-13.
7. Кельман М. С. Осмислення використання аналітичного та синтетичного методів у дослідженні правових явищ. Науково-практична Інтернет-конференція 25.02.2016 Секція № 1. Актуальна юриспруденція. URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1194%3A220216-19&catid=141%3A1-0216&Itemid=175&lang=en
8. Кметик-Подубінська Х.І. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. Науково-практичний господарсько-правовий журнал. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. Випуск 7. Київ, 2020. С. 211-215.

9. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Теорія та історія держави і права. Філософія права. Часопис Київського університету права*. 2020/1. С. 54-58.
10. Кравцова Т.М. Сутність поняття методології сучасного правознавства. *Наукові записки. Серія: Право*. Випуск 6. Спецвипуск. Том 2. 2019. С. 136-140.
11. Кравчук В.М. Теоретико-методологічні проблеми наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі. *Конституційно-правові академічні студії*. № 1/2016. С. 73-80.
12. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 4/2011. С. 33-43.
13. Луць Л.А. До питання про теорію порівняльно-правового методу. Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Порівняльне правознавство на пострадянському просторі: сучасний стан і перспективи розвитку». м. Сімферополь, 28 квітня 2006 р.
14. Михайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Випуск 65. 2021. С. 26-30.
15. Оборотов Ю.М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 41-43.
16. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / укладач О.А. Шуменко. Суми: Сумський державний університет, 2020. 60 с.
17. Трофименко В.А. Сучасна юридична герменевтика як механізм тлумачення принципів і цінностей у праві. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. № 3 (13) 2012. С. 43-52.
18. Юркевич Х.І. Порівняльно-правовий метод у конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право. Науково-практичний господарсько-правовий журнал. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України*. Випуск 2. Київ, 2019. С. 156-160.